

ศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมที่ปรากฏในพุทธศิลป์ยุคทวารวดี

An Analytical Study of the Buddha's Teaching in Dvaravati Buddhist Art

¹ศศินิภา แห่งสูงเนิน

Sasinipha Hangsungnoen

²โยตะ ชัยวรมันกุล

Yota Chaiworamankul

³พระมหาณรงค์ศักดิ์ สุทนต์ (สุทนต์)

Phramaha Narongsak Sudanto (Suthon)

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Buddhapanya Sridvaravadi Buddhist College

¹Corresponding Author, Email: beebeeberry48@gmail.com

Received February 24, 2023; Revised March 11, 2023; Accepted: March 25, 2023

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพุทธศิลป์ในพระพุทธรูป ศึกษาหลักธรรมที่ปรากฏในพุทธศิลป์ยุคทวารวดี และวิเคราะห์ความสำคัญของหลักธรรมที่ปรากฏในพุทธศิลป์ เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ และงานวิจัยเชิงเอกสาร ผลการวิจัยพบว่า 1. การศึกษาพุทธศิลป์ในพระพุทธรูป พุทธศิลป์ในพระพุทธรูป พระพุทธรูป สถาปัตยกรรม ถาวรวัตถุ ศิลา และจิตรกรรมต่าง ๆ สะท้อนคุณค่าทางพุทธศิลป์สะท้อนเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม ประเพณีและคุณค่าคตินิยมที่เป็นอัตลักษณ์ทางพระพุทธรูป 2. ศึกษาหลักธรรมที่ปรากฏในพุทธศิลป์ยุคทวารวดี หลักธรรมที่ปรากฏในพุทธศิลป์ยุคทวารวดี เช่น อัมมจักรกัปปวัตตนสูตร ดำเนินสายกลาง ขั้นตอนแนวทางทำความเข้าใจถูก ปฏิบัติเพื่อรู้ เพื่อละ เพื่อดับทุกข์ สัญลักษณ์พระพุทธรูปศาสนาระลึกถึงหลักธรรมอันประเสริฐนี้ และน้อมนำไปปฏิบัติ พิจารณาอริยสัจสี่และมรรคมีองค์แปด ไตรลักษณ์ คือหนทางนำไปสู่การดับทุกข์ การไม่มีทุกข์โดยสิ้นเชิง คือจุดมุ่งหมายสูงสุดของพระพุทธรูปศาสนาสัญลักษณ์แทนการหลุดพ้นหรือนิพพาน 3. วิเคราะห์ความสำคัญของหลักธรรมที่ปรากฏในพุทธศิลป์ในยุคทวารวดีจากธรรมจักร หลักธรรมที่สำคัญ คือ อริยสัจสี่ มรรคมีองค์แปดปฏิจจนูปบาทมีองค์สิบสอง และไตรลักษณ์ คุณค่าหลักธรรมที่เป็นรากฐานสำคัญต่อวัฒนธรรมปรากฏเข้ามาสู่ในจิตใจของคนไทยอย่างแนบแน่นเพื่ออบรมณ์มีคฤเทศก์น้อยมีส่วนร่วมในการเผยแผ่หลักธรรมทางพุทธศาสนาที่แฝงในพุทธศิลป์ส่งเสริมการท่องเที่ยวพินิจทัศน์ชาวบ้าน

คำสำคัญ: หลักธรรม; พุทธศิลป์; ยุคทวารวดี

Abstract

The purpose of this research was to study Buddhist art in Buddhism. A study of the dharma principles that appeared in Buddhist art in the Dvaravati period. and analyzing the importance of the dharma principles that appear in Buddhist art. It is qualitative research and documentary research. The results showed that: 1. The study of Buddhist art in Buddhism Buddhist art in Buddhism, Buddha images, architecture, Thawornwathu, stone, and various paintings reflect the value of Buddhist art reflecting cultural identity. Traditions and values that are unique to Buddhism. 2. The dharma principles in Dvaravati era Buddhist art, such as the Dhammachakkapavattanasutra; operate the middle line Steps, guidelines for making the opinions into practice for knowledge, for the elimination of suffering, Buddhist symbols, remembering this noble principle and introducing it into practice. Considering the Four Noble Truths and the Eightfold Path, the trinity is the path leading to the cessation of suffering. complete absence of suffering is the ultimate goal of Buddhism, symbolizing liberation or nirvana 3. Analyze the importance of the Dhamma principles that appear in Buddhist art. The most important doctrine is the Four Noble Truths, the Eightfold Path. Patitcasamuppada has the twelve bodies and the trinity, the dharma values that are the cornerstones of culture, appear firmly in the minds of the Thai people in order to train the young guides to participate in the dissemination of the hidden Buddhist principles. In Buddhist art, promoting tourism to the folk museum.

Keywords: Dhamma principles; Buddhist art; Dvaravati

บทนำ

หลักธรรมแฝงซึ่งเลือกจากพุทธศิลป์ ยุค“ทวารวดี” เป็นคำสันสกฤต แปลว่า “ประกอบด้วย ประดู” หมายถึง “เมืองท่า” บ่งบอกให้เห็นว่าท่าเลที่ตั้งของทวารวดีต้องอยู่บริเวณชายฝั่งหรือติดต่อกับทะเลได้ จาก บทความ “นครชัยศรี : เมืองแห่งลุ่มน้ำศรีทวารวดี”ประวัติได้แก่ปางแสดงธรรม ปาง นาคปรกองค์ต่างๆ ส่วนพระพุทธรูป นิกายมหายาน ลัทธิวัชรยานและลัทธิตันตระ จะมีทั้งพระ โพธิสัตว์ พระยานิพุทเจ้า พระพิมพ์ เทพผู้พิทักษ์ รวมทั้งรูปแบบสถาปัตยกรรม สิ่งเหล่านี้จะ แพร่กระจายตามไปพร้อมๆ กับการค้า ความสืบเนื่องดังกล่าวทำให้ส่งผลให้เมืองต่างๆ ในพื้นที่ กลุ่มเป้าหมายเป็นเมืองทางพระพุทธศาสนา ในคติแบบพระพุทธศาสนานิกายเถรวาทที่ปะปนกับคติ ของนิกายมหายาน ที่เป็บ้านเมืองมาตั้งแต่ยุคทวารวดี และเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจและความ เชื่อ พระพุทธศาสนา จึงมีความสืบเนื่องกับความเชื่อท้องถิ่นเกี่ยวกับพุทธศิลป์ในแง่ของการปลูกฝัง การปลูกฝังค่านิยมและวัฒนธรรมที่ดีทั้งด้านคุณธรรมและจริยธรรมให้แก่เด็ก เยาวชน และประชาชน โดยเน้นศีล 5 และหลักธรรม 8 หัวข้อ ประกอบด้วย 1) ศีลธรรมและวัฒนธรรม 2) สุขภาพอนามัย 3) สัมมาชีพ 4) สันติสุข 5) ศึกษาสงเคราะห์ 6) สาธารณสงเคราะห์ 7) กตัญญูกตเวทิตาธรรม และ 8) สามัคคีธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน และตกทอดเป็นวิถีชีวิตสืบมาจนปัจจุบันนี้

ในศิลปะดังกล่าวได้มีการการรักษาและธำรงไว้ซึ่งหลักธรรมและนำคำสอนมาชี้แนะทางสว่างแก่พุทธศาสนิกชนด้วยการจารึกคาถาที่สรุปแก่นหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าไว้อย่างเรียบง่ายและรวบรัด เช่น อริยสัจ 4 ปฏิจจสมุปบาท มรรค 8 ไตรลักษณ์ เป็นการกล่าวถึงหลักคำสอนความจริงที่เป็นประโยชน์และเป็นสิ่งที่ปฏิบัติได้ในปัจจุบัน ให้ดำเนินชีวิตโดยยึดทางสายกลางอย่างมีสติ”ในการดำรงชีวิตให้อยู่เย็นเป็นสุขทั้งในอดีต ปัจจุบันและอนาคต (ธิดา สาระยา, 2536)

พระพุทธองค์จะทรงปรินิพพานพระพุทธองค์ได้มอบหมายการชี้แนะพระธรรมคำสอนของพระองค์ แก่พระสงฆ์ให้เป็นผู้สืบทอดหลักการแห่งพระพุทธศาสนาต่อคนรุ่นหลัง การนำคำสอนในพระพุทธศาสนาไปปรากฏต่อการรับรู้ของบุคคล กลุ่มบุคคลและมวลชน ผ่านสื่อต่างๆ ทั้งที่เป็นสื่อบุคคลและปรากฏในพุทธศิลป์ เป็นการนำหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า ไปแสดงให้เหมาะสมกับกาลเทศะ มีเหตุผล มีจิตเมตตา เพื่อให้หลักคำสอนมีผู้เคารพเลื่อมใสศรัทธาในพระรัตนตรัยน้อมเอาหลักธรรมในพระพุทธศาสนาไปประพฤติปฏิบัติเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้ปฏิบัติเหล่านั้น โดยมุ่งประโยชน์แก่มวลชน มุ่งที่จะพัฒนาศักยภาพบุคคลในการดำเนินชีวิตได้ด้วยตนเอง มุ่งหวังให้ผู้รับเข้าใจและนำไปปฏิบัติให้เกิดประโยชน์

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงให้ความสนใจศึกษาเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมที่ปรากฏในพุทธศิลป์ยุคทวารวดี” ทั้งที่เป็นพระปฐมเจดีย์องค์แรก พระพุทธรูปศิลาขาว และธรรมจักร อันเป็นสัญลักษณ์สำคัญ ที่สื่อถึงธรรมะในพระพุทธศาสนา หลักพุทธธรรมคำสอนทางตรงและทางอ้อมที่แฝงอยู่ในงานพุทธศิลป์ที่สร้างคุณค่าทางสังคม ขนบธรรมเนียมประเพณี และคุณค่าทางจิตใจแม้ว่าคนที่อ่านหนังสือไม่ออกแต่ได้เห็นสัญลักษณ์ก็สามารถเข้าใจถึงแก่นของคำสอน หากมีผู้รู้แนะนำหลักธรรม ที่แฝงอยู่ในพุทธศิลป์นั้น เพื่อส่งเสริมสนับสนุนในมิติของการมีส่วนร่วมเผยแผ่หลักธรรมในพุทธศิลป์จากแหล่งเรียนรู้พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านในชุมชน และเพื่อสังเคราะห์ข้อมูลทางวิชาการสำหรับการศึกษาหลักพุทธธรรมของพระพุทธศาสนาในยุคทวารวดีที่วิวัฒนาการเป็นปรีชาธรรมในงานพุทธศิลป์สืบทอดมาถึงยุคปัจจุบัน เพื่อสังเคราะห์ข้อมูลนำมาประยุกต์ใช้กับสื่อสมัยใหม่พัฒนาการเข้าถึงของเยาวชนรุ่นใหม่อบรมมัคคุเทศน์น้อย พัฒนาการสื่อสารหลักธรรมที่แฝงในพุทธศิลป์ เพื่อการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ โดยมีศูนย์เรียนรู้และพิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน สื่อธรรมะใกล้ตัว สร้างอัตลักษณ์ที่ยั่งยืน ในมิติพุทธวัฒนธรรมแนวใหม่

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาพุทธศิลป์ในพระพุทธศาสนา
2. เพื่อศึกษาหลักธรรมที่ปรากฏในพุทธศิลป์ยุคทวารวดี
3. เพื่อวิเคราะห์ความสำคัญของหลักธรรมที่ปรากฏในพุทธศิลป์

ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ และงานวิจัยเชิงเอกสาร โดยผู้วิจัยได้แบ่งวิธีดำเนินการวิจัยเป็น 3 ขั้นตอน มีรายละเอียด ดังนี้

1. งานวิจัยเชิงเอกสาร รวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับหลักธรรมในพระไตรปิฎก โดยใช้เอกสารอ้างอิงจากแหล่งข้อมูลชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) ได้แก่ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ.2539 จากแหล่งข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Sources) ได้แก่ วรรณคดี ฎีกา หนังสือบทความ เอกสาร เอกสารวิชาการ รายงานวิจัย วิทยานิพนธ์ สารนิพนธ์ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ (internet) และหนังสือเอกสารที่เกี่ยวข้อง

2. รวบรวมข้อมูลวิจัยเชิงคุณภาพ เชิงลึกที่เกี่ยวกับหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในพุทธศิลป์ยุคทวารวดี ที่มีคุณค่าต่อสังคมและวิถีชีวิต

3. วิเคราะห์ข้อมูลและสรุปผล การรวบรวมข้อมูลเอกสารและข้อมูลที่ลงพื้นที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติประจวบคีรีขันธ์ สรุปผลและนำเสนอในรูปแบบการเขียนบรรยายเชิงพรรณนา ข้อเสนอแนะ และหลักพุทธธรรมที่ปรากฏออกมาเป็นพุทธศิลป์ในพระพุทธศาสนา

ผลการการศึกษา

วัตถุประสงค์ที่ 1) ผลการวิจัยพบว่า พุทธศิลป์ในพระพุทธศาสนาอิทธิพลของพระพุทธศาสนาปรากฏในอาณาจักรทวารวดี ทั้ง 3 แห่ง คือ ในเมืองโบราณอู่ทอง ในพุทธศตวรรษที่ 8-10 ได้พบหลักฐานทางด้านโบราณคดี คือประติมากรรมดินเผารูปพุทธสาวก 3 องค์ถือบาตร ห่มจีวรห่มคลุมตามแบบนิยมของศิลปะแบบอมราวดี ในเมืองโบราณนครปฐม ได้พบธรรมจักรเป็นจำนวนมาก และได้พบพระพุทธรูปประทับนั่งห้อยพระบาทแบบยุโรป พบที่วัดพระเมรุ เมืองนครปฐม เป็นพระพุทธรูปขนาดใหญ่สลักจากหิน ซึ่งแสดงลักษณะเฉพาะของศิลปะทวารวดีอย่างแท้จริง เนื่องจากพบอยู่ในวัฒนธรรมทวารวดีเท่านั้น

วัตถุประสงค์ที่ 2) ผลการวิจัยพบว่าหลักธรรมที่ปรากฏในพุทธศิลป์ยุคทวารวดี พระพุทธศาสนาในสมัยทวารวดีนั้นเจริญรุ่งเรืองแพร่หลายเข้าถึงประชาชนกลุ่มต่างๆ และได้อำนวยความสะดวกและมีความสุขความเจริญแก่ประชาชนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณที่เป็นประเทศไทยได้อย่างดี ยิ่ง สรุปแก่นหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าไว้อย่างเรียบง่ายและรวบรัด เช่น อริยสัจสี่ ปฏิจจสมุปบาท มรรคแปด ไตรลักษณ์ เป็นต้น และที่พบมากที่สุดปรากฏบนแผ่นศิลา แผ่นหิน เสาหิน ฐานธรรมจักร พระพุทธรูป หรือพระพิมพ์ นอกจากนั้นพุทธลักษณะที่ปรากฏจะเป็นสิ่งที่เผยแพร่หลักพุทธธรรมได้เช่นกัน ได้แก่ ใบหน้า จีวร เป็นต้น ได้นำชาวประชาให้เข้าถึงความสุขทั้งสามระดับที่ควรจะได้จะเห็นได้จากหลักฐานที่เป็นจารึกหลักธรรมระดับต่างๆ ในทุกภาคของประเทศ เป็นเครื่องยืนยันว่าประชาชนมีความสุข และความเข้าใจในพระพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง ก่อให้เกิดอิทธิพลทาง วัฒนธรรม ประเพณีความเจริญด้านต่างๆ และส่งทอดสู่สมัยสุโขทัยสมัยต่อมาอย่างงดงาม ร่องรอยแห่ง ความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนา ความแพร่หลายของวัฒนธรรมพระพุทธศาสนาแบบทวารวดี และประชาชนชาวพุทธมีความเข้าใจพระพุทธศาสนา อย่างลึกซึ้งยิ่งกว่าสมัยใดในประวัติศาสตร์ชาติไทย

วัตถุประสงค์ที่ 3) ผลการวิจัยพบว่าวิเคราะห์ความสำคัญของหลักธรรมที่ปรากฏในพุทธศิลป์จากศูนย์กลางของวัฒนธรรมทวารวดีที่ทิ้งร่องรอยไว้ ถือได้ว่าหลักธรรมที่ปรากฏในพุทธศิลป์โดยสื่อผ่านพุทธศิลป์ต่าง ๆ มีความสำคัญดังนี้หลักธรรมที่ปรากฏในพุทธศิลป์ในเมืองโบราณสมัยทวารวดีเท่าที่พบมีจำนวนประมาณ 107 เมืองในทุกภูมิภาคของประเทศไทยโดยมีประมาณ 70 เมืองอยู่ใน

เขตที่ราบลุ่มภาคกลางตามแม่น้ำเจ้าพระยาและภาคตะวันออก ส่วนที่เหลือจะอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประมาณ 30 เมือง นอกนั้น อยู่ในเขตภาคเหนือและภาคใต้ ภาคละ 1-2 เมือง แต่เมืองที่เชื่อว่าเป็นศูนย์กลางของอาณาจักรทวารวดี (สมเกียรติ โลเพชรัตน์, 2546)

จากหลักฐานทางโบราณคดี ทั้งจากด้านที่ตั้ง ขนาดของเมือง ศาสนสถาน โบราณวัตถุและการติดต่อกับโลกภายนอก มี 3 แห่ง คือในเมืองโบราณนครปฐม ได้มีการพบธรรมจักรและกวางหมอบ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของการแสดงปฐมเทศนาโปรดเบญจวัคคีย์ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน แขวงเมืองพาราณสี โดยที่บน ธรรมจักรและส่วนประกอบต่างๆ เช่น เสาฐานรองรับ ชักง่า มักพบจารึกคาถาต่างๆ โดยเฉพาะจารึกคาถา เย ธมมา อันเป็นหัวใจสำคัญในพระพุทธศาสนา ซึ่งพระคาถาเต็ม ๆ ดังที่ปรากฏในพระวินัยปิฎก มหาวรรคพุทธศาสนิกชนชาวทวารวดีไม่เพียงแต่จะสร้างประติมากรรมเลียนแบบงานประติมากรรมเนื่องในพระพุทธศาสนาของชาวอินเดียเท่านั้น (ศักดิ์ชัย สายสิงห์, 2562)

การสร้างรูปแบบใหม่เพื่อให้สื่อความหมายตามความเข้าใจของชุมชนในอาณาจักรทวารวดีคือชาวทวารวดีได้สร้างพระพุทธรูปที่แสดงลักษณะเฉพาะของศิลปะทวารวดีอย่างแท้จริง เนื่องจากพบอยู่ในวัฒนธรรมทวารวดีเท่านั้น ในระยะเวลาระหว่างพุทธศตวรรษที่ 13-15 ได้แก่ กลุ่มพระพุทธรูปประทับนั่งห้อยพระบาทแบบยุโรป พบที่วัดพระเมรุ เมืองนครปฐม เป็นพระพุทธรูปขนาดใหญ่สลักจากหิน มีทั้งหมด 5 องค์ องค์หนึ่งประดิษฐานที่ลานประทักษิณด้านทิศใต้ขององค์พระปฐมเจดีย์ อีกองค์หนึ่งประดิษฐานในพระอุโบสถ วัดพระปฐมเจดีย์ ส่วนองค์อื่นๆ อยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนครพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา และองค์ที่ 5 ประดิษฐานในโบสถ์น้อย ที่วัดหน้าพระเมรุ พระนครศรีอยุธยา เป็นงานในยุคที่รุ่งเรืองที่สุดของทวารวดี และพบอยู่บริเวณที่น่าจะเป็นศูนย์กลางของอาณาจักรหรือศูนย์กลางศิลปกรรมที่เมืองโบราณนครปฐม (สมพงษ์ สันติสุขวันต์, 2550)

อภิปรายผลการวิจัย

1. พุทธศิลป์ในพระพุทธศาสนา พุทธศิลป์ในพระพุทธศาสนา เช่น เจดีย์เป็นสิ่งเคารพบูชาสร้างองค์ระฆังบนฐานสี่เหลี่ยมก่อนแล้วสร้างฐานชั้นที่สองเป็นรูปแปดเหลี่ยมอีกชั้นหนึ่งองค์ระฆังเป็นรูปทรงกลมตามองจากมุมสูงด้านบนจะเห็นเป็นเลขศูนย์แทนความหมายเชิงปรัชญานิพพาน พระพุทธรูปศิลาขาวเป็นศิลปะยุคต้น จากอินเดียสมัยคุปตะประทับนั่งห้อยพระบาทบนอาสนะบัวบานยกพระหัตถ์ขวาขึ้นปางปฐมเทศนา และธรรมจักร คุณค่าทางพุทธศิลป์สะท้อนเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม ประเพณีและคุณค่าคตินิยมที่เป็นอัตลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา พุทธศิลป์มีความเป็นมา การแพร่หลายของศิลปกรรมทวารวดีนำไปสู่ความเชื่อที่ว่า มีอาณาจักรอันยิ่งใหญ่และมีเอกภาพทางการเมืองรองรับการสร้างสรรค์ศิลปกรรมทวารวดีในพื้นที่กว้างขวาง การศึกษาวิเคราะห์ที่ได้จากแนวคิดปรัชญาคือ หลักธรรมคำสอนที่มุ่งเน้นใช้แก้ปัญหาสังคมและปัจเจกบุคคล ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของสมบุรณ์ คำดี เรื่อง “การศึกษาปรัชญาในงานพุทธศิลป์เพื่อเป็นแนวทางออกแบบตกแต่งภายในพิพิธภัณฑสถาน” การศึกษาสมัยหลังชี้ให้เห็นว่าศิลปกรรมทวารวดีต่างไปตามลักษณะท้องถิ่น และแผ่ออกไปถึงดินแดนบางส่วนของลาวและเวียดนาม อีกทั้งยังปรากฏด้วยว่าในขอบข่ายของศิลปกรรมทวารวดีท้องถิ่นบางแห่ง บางเมืองกลับปรากฏร่องรอยของพุทธศาสนamahayana ศาสนาฮินดู หรือ

แม้แต่การใช้อักษรภาษาในจารึกก็ต่างกันไป รูปแบบของระบบกษัตริย์หลายท้องถิ่นก็ต่างกันไปด้วย (สมบุญ คำดี, 2549)

พระพุทธรูป นิกายมหายาน ลัทธิวัชรยานและลัทธิตันตระ จะมีทั้งพระโพธิสัตว์ พระยานิพพานเจ้า พระพิมพ์ เทพผู้พิทักษ์ รวมทั้งรูปแบบสถาปัตยกรรม สิ่งเหล่านี้จะแพร่กระจายตามไปพร้อมๆ กับการค้า ความสืบเนื่องดังกล่าวทำให้ส่งผลให้เมืองต่างๆ ในพื้นที่กลุ่มเป้าหมายเป็นเมืองทางพระพุทธศาสนา ในคติแบบพระพุทธศาสนานิกายเถรวาทที่ปะปนกับคติของนิกายมหายาน ที่เป็นบ้านเมืองมาตั้งแต่ยุคทวารวดี และเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจและความเชื่อ พระพุทธศาสนา จึงมีความสืบเนื่องผสมผสานกับความเชื่อท้องถิ่นทำให้เกิดการลงตัวของพุทธศิลป์ที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน และตกทอดเป็นวิถีชีวิตสืบมาจนปัจจุบันนี้ คุณค่าอัตลักษณ์งานพุทธศิลปกรรมมีความสัมพันธ์หลากหลายด้าน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของอนุพงษ์ ดาวทอง ที่ได้ศึกษาเรื่อง “อัตลักษณ์พุทธศิลปกรรมในจังหวัดเชียงราย” (อนุพงษ์ ดาวทอง, 2560) ผลการศึกษาพบว่า การรักษาและธำรงไว้ซึ่งหลักธรรมและนำคำสอนมาชี้นำทางสว่างแก่พุทธศาสนิกชนในการดำรงชีวิตให้อยู่เย็นเป็นสุขทั้งในอดีต ปัจจุบันและอนาคต พระพุทธองค์มีเจตนารมณ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ว่า “เพื่อประโยชน์แก่อกุศลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ทั้งหลาย” และเมื่อพระพุทธองค์จะทรงปริณิพพานพระพุทธองค์ได้มอบหมายการชี้นำพระธรรมคำสอนของพระองค์ แก่พระสงฆ์ให้เป็นผู้สืบทอดหลักการแห่งพระพุทธศาสนาต่อคนรุ่นหลัง การนำคำสอนในพระพุทธศาสนาไปปรากฏต่อการรับรู้ของบุคคล กลุ่มบุคคลและมวลชน ผ่านสื่อต่างๆ ทั้งที่เป็นสื่อบุคคลและปรากฏในพุทธศิลป์ เป็นการนำหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า ไปแสดงให้เห็นเหมาะสมกับกาลเทศะ มีเหตุผล มีจิตเมตตา เพื่อให้หลักคำสอนมีผู้เคารพเลื่อมใสศรัทธาในพระรัตนตรัยน้อมเอาหลักธรรมในพระพุทธศาสนาไปประพฤติปฏิบัติเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้ปฏิบัติเหล่านั้น โดยมุ่งประโยชน์แก่มวลชน มุ่งที่จะพัฒนาศักยภาพบุคคลในการดำเนินชีวิตได้ด้วยตนเอง มุ่งหวังให้ผู้รับเข้าใจและนำไปปฏิบัติให้เกิดประโยชน์ คือสามารถส่งประจักษ์กิเลสในระดับต่างๆ จนถึงพระนิพพาน

2. หลักธรรมในพุทธศิลป์ยุคทวารวดี การศึกษาค้นคว้าในหลายๆ ประเทศยังมีนิมสร้างสถูปเจดีย์แบบดั้งเดิมที่ยังใช้สีขาวเป็นสีพื้นฐานของการสร้างเจดีย์ สีขาวเป็นสีแทนความบริสุทธิ์ ความสะอาด ความสว่าง และความสงบ ซึ่งเป็นความหมายหรือคำอธิบายของคำวานิพพานเหมือนกัน เพราะเมื่อจิตเราสงบแล้วและเราจะเข้าถึงพระนิพพาน ดังคำที่ว่า “ไม่มีความสุขที่แท้จริงในโลกนี้นอกจากความสงบภายใน” เมื่อเราเข้าถึงพระนิพพาน จิตเราก็จะบริสุทธิ์ ปราศจากกิเลส เมื่อจิตเราไม่มีกิเลส เราก็จะไม่ทุกข์ เมื่อเราไม่มีทุกข์จิตเราก็สงบ เมื่อจิตเราสงบ เราก็เข้าถึงพระนิพพาน นี่คือการความหมายของเจดีย์สีขาว ส่วนที่นอกเหนือจากนี้ที่เป็นส่วนประกอบขององค์เจดีย์ เช่น ปล้องไฉน วงแหวน เป็นต้น ความหมายขึ้นอยู่กับผู้สร้างของแต่ละยุคแต่ละสมัยว่าจะให้แทนหลักธรรมหมวดใดข้อใด ไม่เป็นการสร้างแบบตายตัว จึงไม่มีความหมายตายตัวแต่หลายๆ สถูปเจดีย์จะมีการสร้างดอกบัวประดับองค์เจดีย์ด้วย ส่วนใหญ่จะสร้างเป็นฐานรองรับองค์ระฆัง ซึ่งความหมายของดอกบัว โดยปกติก็จะหมายถึง ปัญญา ผู้มีปัญญา ความมีปัญญา สอดคล้องกับงานวิจัยของสมบุญ คำดี ที่เสนอไว้ว่า การสร้างดอกบัวบนฐานรองรับองค์ระฆังจึงมีความหมายในเชิงปรัชญาว่า การจะเข้าพระนิพพานจะต้องมีปัญญาเป็นฐาน จะต้องเป็นผู้มีปัญญา เพราะถ้าไม่มีปัญญาก็จะมองไม่เห็นทางที่จะเข้าถึงพระนิพพานได้ เพราะถ้าพึ่งความเชื่อความศรัทธาอย่างเดียว เข้าถึงพระนิพพานไม่ได้ เพราะหลายความ

เชื่อมากศรัทธาถ้าเป็นมิจฉาทิฎฐิ ก็หลงทางไปทางอื่น อาจไม่ใช่ทางไปสู่นิพพานสำหรับผู้มีปัญหาเท่านั้น จึงจะสามารถมองเห็นทางสามารถมองเห็นทางและสามารถเดินไปสู่พระนิพพาน และเข้าถึงพระนิพพานได้ (สมบุรณ์ คำดี, 2549) โดยมีสัญลักษณ์ดังนี้

(1) พระพุทธรูปศิลาขาว นักปราชญ์ทางโบราณคดียกย่องว่า พระพุทธรูปองค์นี้มีความสำคัญในทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีมาก เพราะเป็น พระพุทธรูปสมัยทวารวดี มีอายุกว่าพันปีมาแล้ว พระพุทธรูปองค์นี้มีได้ประดิษฐานอยู่ที่นี่มาแต่เดิม ความงดงามของพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นนั้น นอกจากจะเป็นสิ่งที่มองเห็นได้ภายนอกเช่นนี้แล้วยังสามารถสื่อถึงพระพุทธรูปของพระองค์ตามตำราหรือคัมภีร์ทางพุทธศาสนาที่ได้อธิบายไว้ด้วยโดยเฉพาะในลักษณะสูตรตำรามหาบุรุษลักษณะ ที่แสดงถึงลักษณะพิเศษของพระพุทธเจ้า 32 ประการ ลักษณะมหาบุรุษ 32 ประการ เกิดจากกรรมดีที่พระพุทธองค์ทรงบำเพ็ญสั่งสมไว้ในอดีตชาติต่างๆ ที่ทรงแสดงเรื่องนี้เพราะทรงประสงค์จะชี้ให้เห็นกฎแห่งกรรมว่า บุคคลทำกรรมเช่นใด ย่อมได้รับผลเช่นนั้น ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว โดยลักษณะเด่นของพระพุทธรูปได้นำไปสู่การความหมายในเชิงคติธรรมที่นำมาใช้ในชีวิตประจำวันได้ สอดคล้องกับงานวิจัยของไตรภพ สุทธเขต ได้ศึกษาวิเคราะห์การสืบทอดพุทธศิลป์ล้านนา ในกรณีศึกษาวัดแสนเมืองมาหลวง (หัวซ่ง) จังหวัดเชียงใหม่ พบว่าการสร้างพุทธศิลป์วัดนี้เริ่มต้นจากการสร้างศาลาการเปรียญ เพื่อประกอบศาสนพิธีต่างๆ การก่อสร้างพุทธศิลป์วัดนี้เพื่อเป็นการสื่อสารให้อนุชนคนรุ่นหลังได้รู้จัก พระพุทธศาสนาโดยใช้พุทธรูปเป็นสื่อเผยแพร่พุทธธรรมและเพื่อเป็นพุทธอนุสติ (ไตรภพ สุทธเขต, 2552)

(2) ธรรมจักร สำหรับในประเทศไทย มีการขุดค้นพบพระธรรมจักรกับกวางหมอบยุคทวารวดี สะท้อนให้เห็นว่าวงล้อธรรมแห่งพระพุทธศาสนาได้หมุนเข้ามาสู่ดินแดนสุวรรณภูมิแล้วซึ่งองค์ประกอบแห่งพระธรรมจักร คือ กงล้อ ดุม และกุ่มแห่งซี่ นั้นล้วนมีนัยสำคัญ บ่งบอกถึงวิวัฒนาการแห่งศิลปกรรม ที่ได้ถ่ายทอดความรู้ความเข้าใจถึงแก่นธรรมทางทางพุทธศาสนาที่เป็นนามธรรม ให้เห็นเป็นรูปธรรมที่ชัดเจน ปรากฏเป็นสัญลักษณ์ที่มีความศักดิ์สิทธิ์ ธรรมจักรนี้ เมื่อพิจารณาถึงอิทธิพลในด้านพุทธจริยศาสตร์ กล่าวได้ว่าธรรมจักร ที่ปรากฏอยู่ในสีมา หรือที่เรียกว่าสีมาธรรมจักร หรือ เสมาธรรมจักร ที่ปรากฏให้เห็นอยู่ตาม พระอุโบสถตามวัดต่างๆ นั้น ล้วนมีอิทธิพลต่อสังคมไทยในด้านนี้

องค์ประกอบของสัญลักษณ์กงล้อธรรมจักร ประกอบไปด้วย 3 ส่วน คือ กำแห่งจำนวนซี่ กงล้อ และดุม เปรียบด้วยหลักธรรมขององค์พระบรมศาสดาได้ดังนี้ 1) กำ แห่งจำนวนซี่ตั้งแต่ 8 ขึ้นไป อันเปรียบด้วยอริยมรรคมีองค์ 8, 12 ซี่ เปรียบด้วยองค์ธรรมแห่งอริยสัจจน 3 รอบแห่งสังจญาณ กิจจญาณ และกตญาณ คือ ความหยั่งรู้, ปรีชาหยั่งรู้ 2) กงล้อ เปรียบด้วยวิภูสงสาร คือ การเวียนว่ายตายเกิดอันไม่มีที่สิ้นสุดแห่งสังสารจักร 3) ดุม เปรียบด้วยพระนิพพาน คือมีลักษณะรูปทรงกลมคล้ายเลขศูนย์โปรงไม่ทึบ เปรียบได้ด้วยสัญลักษณ์ความว่างอันเป็นปรมัตถสัจจะที่สูงที่สุดแห่งสภาวะของสัญญาเวทิตินิโรธด้วยความหลุดพ้นแห่งผัสสะ 3 อันมีลักษณะแห่งนิพพาน คือ สุญญตะ คือ ความว่าง, อนิมิตตะ คือ ความไม่มีนิมิต และอัปนิหิตะคือ ความไม่มีที่ตั้ง ด้วยการน้อมจิตเข้าสู่กระแสพระนิพพานเป็นอารมณ์อันเป็นที่ตั้งแห่งความว่างเปล่า หรือ ความไม่มีนิมิต หรือ ความไม่มีที่ตั้ง อันเปรียบด้วยดุมทรงกลม มีลักษณะโปรงเท่านั้น จึงเป็นสัญลักษณ์แห่งสภาวะความหลุดพ้นและเป็นอสังขตธาตุอันเป็นธาตุอันปราศจากปรุงแต่งแห่งสังขารใดๆ สัญลักษณ์กงล้อธรรมจักร จึงสามารถ

วิเคราะห์ความหมายตามหลักธรรมได้ทั้งสิ้นอันมีหลักประพจน์ปฏิบัติตามหลักธรรมแห่งอริยมรรค มีองค์ 8 อันประกอบด้วยมืองค์ธรรมแห่งศีล สมาธิ ปัญญา เพื่อเป็นปัจจัยแห่งความผาสุกในปัจจุบัน สุกตีสวรรค์เป็นที่หวังได้ และมีพระนิพพานเป็นที่สุด สอดคล้องกับงานวิจัยของสุภัทรดิศ ดิศกุล ที่ระบุว่า ดังนั้นในวันนี้จึงเป็นวันแรกที่มี พระรัตนตรัยครบองค์สาม คือ พระพุทธรูป พระธรรม และพระสงฆ์ ลักษณะของพระพุทธรูปในปางปฐมเทศนา พระหัตถ์ซ้ายอยู่ลักษณะประคองหมุน โดยมีบริบท เป็น “ธรรมจักร” กับ “กวางหมอบ” ซึ่งมีความหมาย ถึงการหมุนวงล้อแห่งธรรม และหากไม่มีบริบทที่ตีความภาพได้ว่าเป็นปางปฐมเทศนา (สุภัทรดิศ ดิศกุล, 2534) และสอดคล้องกับงานวิจัยของธีรพงษ์ มีไธสง และพระมหาอุดร สุทธิญาโณ ได้วิจัยเรื่อง ธรรมจักรในพระพุทธศาสนาเถรวาท ผลการวิจัยพบว่า คำว่า จักร หมายถึง ล้อ เช่น ล้อเกวียน ล้อรถ จักรเกิดขึ้นแก่ผู้มีบุญบารมี เช่น จักรแก้วของพระมหาจักรพรรดิ เป็นต้น จักรมี 5 อย่าง คือ จักรไม้ จักรแก้ว ธรรมจักรอิริยาบถจักรและสัมปตติจักร ต่อมาพระพุทธองค์ทรงนำธรรมจักรมาใช้ในทางความดีงาม การแสวงปัญญาและการพัฒนามนุษย์ ผลการศึกษายังพบอีกว่า ธรรมจักร มีความหมาย 2 อย่างความหมายแรก หมายถึง วงล้อแห่งธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงหมุน คือธรรมะที่ทรงประกาศ คือความดีงาม ความร่มเย็นเป็นสุข และความหมายที่สอง หมายถึง ดินแดนที่วงล้อแห่งธรรมนั้นหมุนไปถึง ซึ่งกลายเป็นดินแดนแห่งธรรม ในพุทธศาสนาใช้คำว่าจักร แยกไปอีกเป็น 4 ประเภท คือ 1) รัตนจักร 2) ธรรมจักร 3) ลักษณะจักร 4) ภาวนจักร (ธีรพงษ์ มีไธสง และพระมหาอุดร สุทธิญาโณ, 2560)

3. ความสำคัญของหลักธรรมที่ปรากฏในพุทธศิลป์มีอิทธิพลต่อพระพุทธศาสนา หลักฐานทางด้านโบราณคดี คือประติมากรรมดินเผารูปพุทธสาวก 3 องค์ถือบาตร ห่มจีวรห่มคลุมตามแบบนิยมของศิลปะแบบอมราวตี ในเมืองโบราณนครปฐม ได้พบธรรมจักรเป็นจำนวนมาก และได้พบพระพุทธรูปประทับนั่งห้อยพระบาทแบบยุโรป พบที่วัดพระเมรุ เมืองนครปฐม เป็นพระพุทธรูปขนาดใหญ่สลักจากหิน ซึ่งแสดงลักษณะเฉพาะของศิลปะทวารวดีอย่างแท้จริง เนื่องจากพบอยู่ในวัฒนธรรมทวารวดีเท่านั้นในระยะเวลาระหว่างพุทธศตวรรษที่ 13-15 ส่วนเมืองโบราณศรีเทพ ได้มีการค้นพบธรรมจักรขนาดใหญ่ ซึ่งจารึกภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต ได้มีการค้นพบรูปปั้นพระอมิตาภพุทธเจ้าที่เขาคลังนอก รูปเคารพทั้งพระพุทธรูปเสารธรรมจักร และสถูปจำลอง ซึ่งเป็นคติแบบพระพุทธศาสนาเถรวาท และพระโพธิสัตว์ ซึ่งเป็นรูปเคารพ ในคติแบบมหายาน พบที่ถ้ำบนยอดเขาถมอรัตน์ ซึ่งจะเห็นว่าพระพุทธศาสนาในสมัยทวารวดีนั้นเจริญรุ่งเรืองแพร่หลายเข้าถึงประชาชนกลุ่มต่าง ๆ และได้อำนวยความสะดวกและความสุขความเจริญแก่ประชาชนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณที่เป็นประเทศไทยได้อย่างดียิ่ง ได้นำชาวประชาให้เข้าถึงความสุขทั้งสามระดับที่ควรได้เห็นได้จากหลักฐานที่เป็นจารึกหลักธรรมระดับต่าง ๆ ในทุกภาคของประเทศ เป็นเครื่องยืนยันว่าประชาชนมีความสุข และความเข้าใจในพระพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง ก่อให้เกิดอิทธิพลทาง วัฒนธรรมประเพณีความเจริญด้านต่าง ๆ และส่งทอดสู่สมัยสุโขทัยสมัยต่อมา สอดคล้องกับงานวิจัยของสมพงษ์ สันติสุขวันต์ กล่าวไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง การศึกษาวิเคราะห์ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในสมัยทวารวดีว่า พระพุทธศาสนาในสมัยทวารวดีนั้นเจริญรุ่งเรืองแพร่หลายเข้าถึงประชาชนกลุ่มต่าง ๆ และได้อำนวยความสะดวกและความสุขความเจริญแก่ประชาชนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณที่เป็นประเทศไทยได้อย่างดียิ่ง ได้นำชาวประชาให้เข้าถึงความสุขทั้งสามระดับที่ควรได้เห็นได้จากหลักฐานที่เป็นจารึกหลักธรรมระดับต่าง ๆ ในทุกภาคของประเทศ เป็นเครื่องยืนยันว่าประชาชนมีความสุข และความเข้าใจใน

พระพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง ก่อให้เกิดอิทธิพลทาง วัฒนธรรมประเพณีความเจริญด้านต่างๆ และส่งทอดสู่สมัยสุโขทัยสมัยต่อมาอย่างงดงาม ร่องรอยแห่ง ความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนา ความแพร่หลายของวัฒนธรรมพระพุทธศาสนาแบบทวารวดี และประชาชนชาวพุทธมีความเข้าใจพระพุทธศาสนา อย่างลึกซึ้งยิ่งกว่าสมัยใดในประวัติศาสตร์ชาติไทย เห็นได้จากร่องรอยจากศูนย์กลางของวัฒนธรรมทวารวดีที่ทิ้งร่องรอยไว้ทั่วทุกภาค โดยภาคตะวันออกเฉียงเหนือ บริเวณลุ่มแม่น้ำชี - มูล โดยเฉพาะใบเสมาหินที่บ้านกุดโง้ง ผู้วิจัยได้ไปสำรวจมาพบว่าเป็นเสมาหินที่สลักภาพชาดก พระเจ้าสิบชาติหรือทศบารมีในพระพุทธศาสนาเถรวาทแสดงให้เห็นว่า พระพุทธศาสนาได้เจริญรุ่งเรืองและตั้งมั่นอยู่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือในสมัยทวารวดีเช่นเดียวกับในภาคกลาง (สมพงษ์ สันติสุขวัฒน์, 2550)

ความสำคัญของหลักธรรมที่ปรากฏในพุทธศิลป์มีอิทธิพลต่อพระพุทธศาสนาปรากฏในอาณาจักรทวารวดี ทั้ง 3 แห่ง คือ ในเมืองโบราณอุทองในพุทธศตวรรษที่ 8-10 ได้พบหลักฐานทางด้านโบราณคดี คือประติมากรรมดินเผารูปพุทธสาวก 3 องค์ถือบาตรห่มจีวรห่มคลุมตามแบบนิยมของศิลปะแบบอมราวดี และประติมากรรมปูนปั้นรูปพระพุทธรูปนาคปรกที่ประทับนั่งขัดพระบาทหลวม ๆ ตามแบบนิยมของศิลปะแบบอมราวดี ในเมืองโบราณนครปฐม ได้พบธรรมจักรเป็นจำนวนมาก ซึ่งมีขนาดใหญ่กว่าที่พบในแหล่งอื่นๆ ราวพุทธศตวรรษที่ 12 และได้พบพระพุทธรูปประทับนั่งห้อยพระบาทแบบยุโรป พบที่วัดพระเมรุ เมืองนครปฐม เป็นพระพุทธรูปขนาดใหญ่สลักจากหิน ซึ่งแสดงลักษณะเฉพาะของศิลปะทวารวดีอย่างแท้จริง เนื่องจากพบอยู่ในวัฒนธรรมทวารวดีเท่านั้น

ศิลปะทวารวดีสร้างความเหมือนกัน และคล้ายคลึงกันทั่วไปในกลุ่มน้ำเจ้าพระยา แต่ท่ามกลางความคล้ายคลึงกันของรูปแบบทางศิลปกรรม ยังคงมีความแตกต่างทางระบบความเชื่อ โดยด้านศาสนาในสมัยทวารวดีมีการนับถือพุทธศาสนานิกายหินยานเป็นพื้นฐานมาในเบื้องต้น มีการสร้างเจดีย์ใหญ่แบบเถรวาท ได้แก่ จุลประโทนเจดีย์ จังหวัดนครปฐม ได้เกิดผสมผสานทางศิลปะระหว่างหินยานและมหายาน เห็นได้จากลักษณะของพระพุทธรูปสมัยทวารวดี และหลักฐานที่พบโบราณสถานและโบราณวัตถุตามแหล่งต่างๆ เช่น เจดีย์ จุลประโทน จังหวัดนครปฐม ซึ่งเป็นศาสนสถานในพุทธศาสนานิกายเถรวาท แต่กลับมีอิทธิพลของพุทธศาสนาแบบมหายาน เช่น รูปปูนปั้นประดับฐานเจดีย์ กลับเป็นเรื่องราวจากวรรณคดีภาษาสันสกฤตของพุทธศาสนานิกายสรวาสติวาทิน การผสมผสานของพระพุทธศาสนานิกายมหายาน

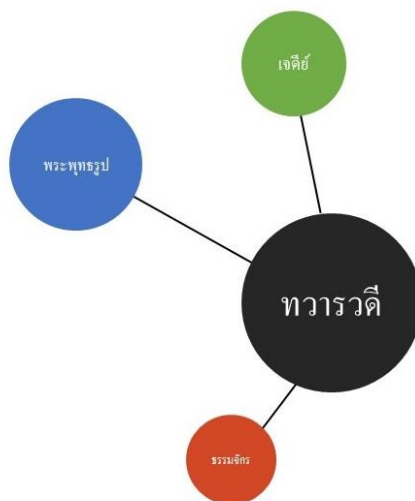
พุทธศาสนาสมัยทวารวดีส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงในพิธีกรรมซึ่งเป็นคตินิยมที่เคยทำกันมาหลายอย่าง เช่น เปลี่ยนประเพณีการฝังศพมาเป็นการเผาศพ เกิดประเพณีการทำบุญในโอกาสต่างๆ เช่น ประเพณีการเฉลิมฉลองพระพุทธรูป ประเพณีการบรรจุพระบรมธาตุ และประเพณีสำคัญที่นิยมปฏิบัติกันในสมัยนี้คือ ประเพณีการบวชซึ่งมีพระอุปัชฌาย์เป็นผู้ประกอบพิธี อันแสดงให้เห็นถึงการสืบต่อพระพุทธศาสนาโดยสงฆ์พื้นเมืองพุทธศาสนาสมัยทวารวดีมีอิทธิพลต่อคติบางอย่างเกี่ยวกับแบบแผนของผู้เป็นกษัตริย์ เช่น คติที่เชื่อว่าพระมหากษัตริย์เปรียบเหมือนพระโพธิสัตว์ ที่ประกอบกรณียกิจ สร้างบารมีเจริญทาน ทำประโยชน์แก่มวลมนุษย์ ช่วยคนและสัตว์ให้พ้นทุกข์บำเพ็ญกุศลบารมีในแต่ละชาติดังจารึกอักษรปัลลวะภาษาสันสกฤตว่า “บุญของพระราชแห่งศรีทวารวดี” คติเหล่านี้ได้กลายเป็นรากฐานอันมั่นคงในการปกครอง ควบคู่ไปกับการเป็นส่วนหนึ่งในวิถี

ชีวิตของผู้คนสมัยนั้น สิ่งเหล่านี้ส่งผลต่อการสร้างแบบแผนชีวิตความเป็นอยู่ของคนสมัยนั้นให้คล้ายคลึงกัน

จากหลักฐานการค้นคว้าดังได้กล่าวมานี้ แสดงให้เห็นว่าอาณาจักรทวารวดี เป็นอาณาจักรที่ยิ่งใหญ่ และเจริญรุ่งเรือง ทั้งด้านการเมือง การปกครอง ที่มีการสร้างเมืองอย่างเป็นระบบใช้ระบบการปกครองแบบกษัตริย์ มีการนับถือพุทธศาสนา และเกิดศิลปกรรมอันสืบเนื่องจากพุทธศาสนา เช่น พระพุทธรูป สลุป เจดีย์ เสามา ธรรมจักร และสถาปัตยกรรมอื่นๆ ที่แสดงถึงเอกลักษณ์เฉพาะตัวตลอดถึงคติความเชื่อ และพิธีกรรมต่างๆ โดยสรุปอย่างเข้าใจง่ายที่สุดหมายถึง งานศิลปะประเภทต่างๆทั้งในด้านสถาปัตยกรรม ประติมากรรม และจิตรกรรม ซึ่งสร้างขึ้นเพื่อส่งเสริมการเผยแพร่และการปฏิบัติทางพุทธศาสนาโดยตรง และเป็นสิ่งช่วยโน้มน้าวจิตใจของพุทธศาสนิกชนให้เกิดความศรัทธาโดยสิ่งที่ผู้สร้างงานศิลปะได้พยายามสื่อหรือสอดแทรกไว้ในงานศิลปะแต่ละชนิดเรียกได้ว่าเป็นปรัชญาศิลปะในงานพุทธศิลป์คืองานศิลปะที่มีธรรมะในศาสนาพุทธอยู่ในงานศิลปะนั้นซึ่งมีอยู่หลายรูปแบบทั้งในรูปแบบของงานศิลปวัตถุหรือพิธีกรรมทางศาสนาซึ่งจะมีหลักธรรมะสอนอยู่โดยแบ่งศึกษาออกเป็นประเภทต่างๆ ทั้งพระพุทธรูปสลุปเจดีย์อาคารสถานที่และวัตถุสิ่งของจึงสามารถกล่าวได้ว่างานศิลปกรรมเหล่านี้เป็นเอกลักษณ์ของชาติอย่างหนึ่งดังนั้นการนำงานพุทธศิลป์มาเป็นสื่อในการสอนปรัชญา ธรรมะต่างๆ เป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในรูปแบบหนึ่ง

องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการวิจัย

1. **เจดีย์** แปลว่า สิ่งที่ควรเคารพบูชา มักจะสร้างฐานเป็นรูปสี่เหลี่ยม แล้วสร้างองค์ระฆังบนฐานสี่เหลี่ยมก่อนแล้วสร้างฐานชั้นที่สองเป็นรูปแปดเหลี่ยมอีกชั้นหนึ่ง อันมีความหมายว่าเมื่อเราเข้าใจและปฏิบัติไปตามอริยสัจสี่แล้ว มรรคมงคลแปดคือหนทางนำไปสู่นิพพาน องค์ระฆังทรงกรม

เป็นรูปทรงกลม ถ้ามองจากมุมด้านบนจะเห็นเป็นเลขศูนย์ แทนความหมายในเชิงปรัชญาว่า นิพพาน หลักคำสอนของพระพุทธเจ้าที่สอนเรื่องการดับทุกข์ การไม่มีทุกข์โดยสิ้นเชิงที่เรียกว่าการถึงนิพพาน

2. พระพุทธรูป หลักการสร้างพระพุทธรูปพระรัตนตรัย สิ่งประเสริฐสิ่งมีค่าสูงสุด สร้างจากลักษณะมหาบุรุษ 32 ประการ เป็นการเชิดชูยกย่อง ในคุณความดีของพระศาสดา ที่ทรงมีพระพระบริสุทธิ์คุณปัญญาธิคุณ พระมหากรุณาธิคุณ เหตุผลสำคัญของการสร้างพระพุทธรูป คือ ทำให้ชาวพุทธมีสัญลักษณ์เตือนใจให้ได้เจริญพุทธธานุสสติ ซึ่งลักษณะพิเศษและโดดเด่นนั้น พระเกษมาลาที่มีความละเอียด พระศกเส้นหยิกสวยรูปวงที่เป็นลายกลมโค้งสลับเป็นเปลวเพลิง ที่ปรากฏอยู่ตรงกลางพระนลาฏ นั้น คืออุณาโลม ซึ่งมีลักษณะเป็นขนอ่อนละเอียดโค้งวงเป็นเปลวไฟขึ้นไปอย่างงดงาม

3. ธรรมจักร สัญลักษณ์ธรรมจักรนิยมใช้เป็นเครื่องหมายสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา แห่งการประกาศพระธรรม คำสั่งสอนขององค์พระบรมศาสดา ซึ่งได้มีการหมุนกงล้อแห่งพัฒนาการธรรมจักรเข้ามาสู่ในจิตใจของคนไทยอย่างแนบแน่น อันแสดงให้เห็นถึงคุณค่าทางพุทธศิลป์อันเป็นเอกลักษณ์

บทสรุป

ผลงานพุทธศิลป์ ประติมากรรม ที่ถูกสร้างตามความเชื่อโดยเฉพาะความเชื่อ ทางศาสนา ความศรัทธาในคำสอนและวัฒนธรรมอันดีงาม อันสะท้อนออกมาเป็นพุทธศิลป์ในรูปแบบศิลปะแบบพุทธในยุคทวารวดีที่พบในด้านหลักธรรม คำสอนวัฒนธรรม ความเชื่อ และประติมากรรมโบราณ การนำเสนอองค์ความรู้ ยุกระดับของกระบวนการเรียนรู้หลักธรรมที่ปรากฏในงานพุทธศิลป์ผลงานทางด้านประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาและพัฒนาองค์ความรู้ตีความตามหลักธรรมที่แฝง เรื่องราวของประวัติศาสตร์ในประเด็นของพุทธประติมากรรมยุคทวารวดี ได้ทราบรูปแบบศิลปกรรมของพุทธประติมากรรมที่ถูกสร้างขึ้นตามความเชื่อ ความศรัทธาลัทธิทางศาสนาและประติมานวิทยาตีความผลงานประติมากรรมที่สะท้อนให้เห็นมิติ สังคมและวัฒนธรรมในยุคทวารวดี เพื่อบูรณาการเข้ากับศาสตร์สมัยใหม่พัฒนาจิตใจและสังคมปัญญาญาณ

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากผลการวิจัยที่ได้นำเสนอไปแล้วนั้น ผู้วิจัยมีข้อคิดสำหรับผู้วิจัยในครั้งต่อไป ดังนี้ควรมีการออกนโยบายที่เป็นรูปธรรมในการให้อนุรักษ์พุทธศิลป์ที่เกี่ยวข้องกับพุทธศิลป์ยุคทวารวดีโดยชุมชนมีส่วนร่วม ชุมชนมีความต้องการให้หน่วยงานที่รับผิดชอบด้านงบประมาณ ให้การสนับสนุนอย่างต่อเนื่องในการจัดการและการอนุรักษ์ควรส่งเสริมให้มีการอบรมเชิงปฏิบัติการ ในด้านความพร้อมด้านการศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมที่ปรากฏในพุทธศิลป์ยุคทวารวดี การบูรณาการหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาจากนามธรรมเป็นรูปธรรม โดยมีความร่วมมือแบบภาคเครือข่ายของชุมชน

2. ข้อเสนอแนะระดับปฏิบัติการ

จากผลการวิจัยที่ได้นำเสนอไปแล้วนั้น ผู้วิจัยมีข้อคิดสำหรับผู้วิจัยในครั้งต่อไป ดังนี้

1) ควรส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการเผยแพร่หลักธรรมทางพุทธศาสนาอย่างเข้าใจผ่านงานพุทธศิลป์ โดยการปฏิบัติงานด้านศิลปะ หรือจัดนิทรรศการพุทธศิลป์ และเพื่อให้ผู้ที่สนใจได้เรียนรู้เกี่ยวกับพุทธประวัติ รวมถึงคติธรรมในงานพุทธศิลป์ เห็นคุณค่า รักและภาคภูมิใจงานพุทธศิลป์ อันนำไปสู่การอนุรักษ์และสืบทอดภูมิปัญญางานพุทธศิลป์ต่อไป

2) ควรส่งเสริมการเรียนรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์และพัฒนางานพุทธศิลป์ในท้องถิ่นของตน รวมถึงวิธีการถ่ายทอด การสื่อความหมาย และการนำเสนองานพุทธศิลป์ทั้งแบบประเพณีดั้งเดิมและแบบสมัยใหม่

3. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

จากผลการวิจัยที่ได้นำเสนอไปแล้วนั้น ผู้วิจัยมีข้อคิดสำหรับผู้วิจัยในครั้งต่อไป ดังนี้ ควรศึกษาวิจัยพุทธศิลป์ยุคทวารวดี ในฐานะเป็นมรดกทางวัฒนธรรม โดยเจาะจงพื้นที่ที่จะศึกษาเพื่อให้ครอบคลุมทุกประเด็นที่เกี่ยวข้องควรศึกษาวิจัยพุทธศิลป์ประเภทต่างๆ ที่ปรากฏในพื้นที่ชุมชน มีความสัมพันธ์กับประเพณีพิธีกรรมและความเชื่อด้านอัตลักษณ์ชุมชนและพหุวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน

4. การถ่ายทอดและนำไปใช้ประโยชน์

การขยายผลการวิจัย หรือการถ่ายทอดเพื่อนำไปใช้ประโยชน์แก่วงวิชาการ ชุมชน สังคม เศรษฐกิจ นำความรู้ไปอบรมมัคคุเทศก์น้อย เพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ต้นแบบจิตอาสา อนุสรณ์เรียนรู้ชุมชน พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดห้วยตะโก นครชัยศรี จังหวัดนครปฐม

เอกสารอ้างอิง

- สมพงษ์ สันติสุขวันต์. (2550). การศึกษาวิเคราะห์ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในสมัยทวารวดี. *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.*
- สมบูรณ์ คำดี. (2549). การศึกษาปรัชญาในงานพุทธศิลป์เพื่อเป็นแนวทางการออกแบบตกแต่งภายในพิพิธภัณฑ์พุทธศิลป์. *วิทยานิพนธ์ศิลปมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร.*
- ไตรภพ สุทธเขต. (2552). *การสืบทอดพุทธศิลป์ล้านนากรณีศึกษา: วัดแสนเมืองมาหลวง(หัวข่วง) จ. เชียงใหม่.* วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สุภัทรดิศ ดิศกุล. (2534). *ศิลปอินเดีย.* กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ธีรพงษ์ มีไธสง และพระมหาอุดร สุทธิญาโณ. (2560) ธรรมจักรในพระพุทธศาสนาเถรวาท. *วารสาร มจร. บาลีศึกษาพุทธโฆสปริทรรศน์* 3(2), 103-119.
- สมเกียรติ โล่เพชรรัตน์. (2546). *วิเคราะห์ประวัติการนับถือศาสนาพุทธและศิลปะพระพุทธรูปในเอเชีย.* กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- ศักดิ์ชัย สายสิงห์. (2562). *ศิลปะทวารวดี วัฒนธรรมทางศาสนายุคแรกเริ่มในดินแดนไทย.* พิมพ์ครั้งที่ 2 (ฉบับปรับปรุงใหม่). นนทบุรี: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ.
- อนุพงษ์ ดาวทอง, (2560). *อัตลักษณ์พุทธศิลป์กรรมในจังหวัดเชียงราย.* วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ธิดา สาระยา. (2536). (ศรี) ทวารวดี ประวัติศาสตร์ยุคต้นของสยามประเทศ. กรุงเทพมหานคร:
สำนักพิมพ์ด้านสุทธาการพิมพ์.

